

1

Небезпечна архітектура, кріт в одязі й порятунок від нав'язливої козості

Йшлося не просто про багату уяву. Іноді, розповідав Террі, породження його дитячої свідомості поставали перед ним такі живі, такі справжні, що це радше були галюцинації, ніж фантазії; вони поставали перед його очима так само матеріально, як батьки, чи дід, чи містечко, в якому він спершу жив.

Як, наприклад, коли, вештаючись закинутим крейдяним кар'єром біля дому, він побачив скелети рибок, що плавали в землі в нього під ногами — імовірно, його свідомість так пов'язала кар'єр і нещодавній шкільний урок про мікрокопалини, чи, імовірніше, те, що він прочитав у бібліотечній книжці про мікрокопалини. Однак якимось чином тепер вони рухалися і правдиво звивалися, стрілами мчали туди-сюди в крейдяній пилюці під ним.

Чи як у той раз, коли йому було п'ять і його повели до лондонського універмагу «*Gamages*» подивитися на Санта-

Клауса, а він замріяно поблукав кудись від матері; пізніше його знайшли, коли він катався ескалаторами й сам-один мандрував крізь святкові декорації крамниці. Він задер голову догори й перебував у стані блаженного трепету, абсолютно не усвідомлюючи, яка паніка через нього здійнялася.

Зустріч із Санта-Клаусом у той день теж стала важливою, пам'ятною подією. І це попри те, що Террі зізнавався — йому тоді не стало відваги підняти на цю видатну людину очі, адже, як він пояснював, «не можна дивитися в обличчя Бога». Все одно, і політ на Північний полюс на борту дерев'яного аероплана, і намальовані на тканині хмари, що рипіли повз вікна літака, і команда ельфів на бенкеті — все це пропало слід у Терріній уяві. Просто не такий глибокий, як блискотливий всесвіт під дахом — магазин, прикрашений до Різдва.*

А що, як ми згадаємо потяг, який привіз їх до міста того дня? Ті потяги видаються цілком дружніми, коли ти сидиш в них, їдеш у них, але не ззовні, на платформі, коли вони ревуть, гримлять, пускають вали почорнілої пари й наче намагаються засмоктати тебе з собою, коли на швидкості пролітають повз станцію... цілком ясно, що це були живі істоти, очевидні й неприховані демони, хіба ні? П'ятирічний Террі вважав саме так.

.....

* У «*Gamages*» у Хай-Голборні, що зачинився 1972 року, для Різдва п'ятидесятих явно розгулялися на повну — «СМІХ, ГАМІР, ЗАХВАТ весь день», як написано у флаєрі. Захват стосувався не лише розміщеного в літаку грота Санти, а й 800-футової моделі залізниці, що встановили на свята і яка мала окремо детально розписані сценарії дня та ночі. Також у них, здається, був дуже хороший відділ техніки, хоча Террі ніколи про це не згадував. — Прим. авт.

Коли, багато років потому, він казав в інтерв'ю про роботу, що «він трошки галюцинує за гроші», це була не тільки і не стільки метафора. Здавалося, він дуже рано дізнався, що існують речі всередині речей, світи у світах, цілком видимі, практично відчутні й безумовно годящі для створення історій, якщо тільки тобі дадуть трохи часу і простору, щоб їх як слід побачити.

Першою батьківщиною Террі Пратчетта було маленьке не примітне селище Форті Грін, з тих, які легко оминати й не помітити, якщо їдеш автівкою. Воно вместилося у западині поблизу Чилтернських пагорбів Бакінгемширу — «такий собі Ларк-Райз неподалік Біконсфілда-Кендлфорда», як писав Террі у своїх нотатках для автобіографії, «не так населений пункт, як область поміж полів і лісів, що мала близько 36 мешканців і одну телефонну будку»**.

А ще, слід додати, міський магазин, паб — «Королівський Штандарт Англії» — та, нехай і недовго, згідно зі спогадами Террі, крамничку солодошів.

— Я знаю, що там була крамничка солодошів, — наполягав Террі, — бо я там купував анісові кульки, жувальну гумку «*Black Jack*», морозиво в тюбиках і рожеві креветки,

.....

* Ідеться про книгу «*Lark Rise to Candleford*» Флори Томпсон, «*Lark Rise*» — назва невеличкого селища, «*Candleford*» — містечка поруч. — Прим. пер.

** Якщо не зазначено інше, на сторінках цієї книги я цитую Террі з його незавершеної автобіографії. — Прим. авт.

і все це — дуже дешево, навіть і за фартинг. Одному богу відомо, як цей заклад виживав.

І справді, у Форті Грін, мабуть, бракувало дітей, щоб втримати на плаву крамничку солодощів, навіть у короткостроковій перспективі; Террі пригадує, що впродовж його «короткоштанних» років околицями гуляла банда десь із пів дюжини резидентів одного з ним віку, яка створювала «своєрідну хмару з дітей, що сварилися, досліджували і билися», вешталися крейдяними кар'єрами, лісами і полями, та загалом зневажали всі занепокоєння пізніших років стосовно дитячої безпеки.

«Ми падали з дерева, — писав Террі Пратчетт, — щоб залізти на нього знову і впасти ще раз, цього разу — в якийсь оригінальніший спосіб».

Форті Грін був такою маленькою та закритою спільнотою, що, коли одна мати кликала свою дитину обідати, по домах розбігалися всі. А ще, і це значно важливіше, ніж діти, населення в 36 осіб охоплювало, як їх пригадував Террі, «літніх і обвітрених професійних садівників у пласких кепі з люльками, які щоранку меланхолійно крутили педалі своїх чорних велосипедів із гнутими ручками до заможнішого села, Нотті Грін, що було розташовано десь за милю від Форті Грін, а ввечері так само меланхолійно крутили їх назад, часто з вантажем, притороченим на ті самі ручки, — лантухом гарбузових зерняток, наприклад».

Тож, це було повільне, тихе, по суті, провінційне містечко. І саме тут жили Пратчетти — в маленькому орендованому котеджі, настільки скромному, що як Террі не старався, всі спроби його описати скидалися на пародійний скетч Монті Пайтон «Чотири йоркширці» про важке

дитинство. («Коридор? Та ми лише мріяли про життя в коридорі. Коридор був для нас наче палац...» і т. д.)

Резиденція Пратчеттів, наприклад, не мала водопроводу: щоранку батько Террі під'єднував шланг до стояка на території сусідів і заливав воду у металеву діжку в посудомийні, щоб потім користуватися впродовж дня. Відповідно, туалету із системою зливу теж не було; натомість була «кімнатка» в прибудові за домом, в яку мама Террі заливали літри дезінфектора — там ховався біотуалет «Elsan», вміст якого треба було періодично вивільняти у свіжовириту яму в саду. (Це офіційно вважалося найгіршим із домогосподарських завдань тижня, хоча, вочевидь, помідорам це все йшло на користь.)

На гачку при зовнішній стіні «кімнатки» висіла бляша на ванна, яку затягали в дім по банних днях. Газ для плити привозила вантажівка — у величезних балонах «Calor», що їх треба було закотити до вітальні. Радіо (телебачення тоді було ще не для Пратчеттів) працювало від випозиченого перезарядного акумулятора розміром і вагою з цеглину; щомісяця його треба було тягати до філіалу *Radio Rentals* у Біконсфілді і назад на саморобному залізному візку. В ті часи, якщо ви хотіли слухати «Все для вас»^{*} чи «Наше

.....

* Його часто називають «скетч Монті Пайтон про чотирьох йоркширців», і команда Пайтон і справді виконувала свою версію на концертах, але спершу скетч було написано й виконано Джоном Клізом, Тімом Брук-Тейлором, Грехемом Чапманом та Марті Фельдманом для телевізійного ревію 1967 року «Нарешті шоу 1948». — Прим. авт.

** «Все для вас» («*Down Your Way*») — радіопрограма BBC, де були розмови зі слухачами в ефірі і вмикали музику на замовлення. — Прим. пер.

улюблене»^{*} — а Пратчетти ясно що хотіли, — ви докладали зусиль. Нарешті, хоча будинок і мав посудомийню — слово, що відгонить чимось аристократичним, — не було жодної кухні, яка б до неї приєднувалась, що перетворювало цю кімнату, як формулював Террі, у «карету без коня». Це тісне, темне і дещо вологе приміщення відігравало подвійну роль комори і кухні.

Хай там як, кажіть, що вам собі хочеться (і тут знову виринає атмосфера «Чотирьох йоркширців»), але цей будинок принаймні давав родині Пратчеттів дах над головою — а загалом британські дахи взяли на себе не один удар у період з 1939 по 1945 роки, тож це вже було чимало. Щоправда, цей конкретний дах надійністю не вирізнявся і скидав із себе зайву черепицю за щонайменшої провокації з боку вітру, що створювало ефект «снайперської алеї» для всіх охочих зайти чи вийти. «Якщо ти чув, як зісковзує черепинка, — писав Террі, — ти не намагався відбігти, а просто притулявся до стіни і дивився, як заблудлий шматок сланцю вилітає понад кроквами і розбивається на дрібні гострі фрагменти в тебе під носом. Ми це навіть не зауважували; це була автоматична дія».

Сюди ж додаймо картки на їжу (масло, м'ясо, сир, чай, джем), довжелезні мотузки з білизною, яку вивішували сохнути четвергами, та повну відсутність тінейджерів, бо їх ще не вигадали, — Форті Грін міг би слугувати зразковою моделлю аскетизму британського робочого класу в повоєнні

.....

* «Наше улюблене» («*Family Favourites*») — радіопрограма BBC, де можна було замовити саундтрек для родичів-військових, що служать за кордоном, наприклад, у Західній Німеччині. — Прим. пер.

роки. І саме ці скромні, а в певних аспектах безперечно небезпечні умови Девід та Айлін Пратчетти запропонували своєму новонародженому синові, Теренсові Девіду Джону, який народився в пологовому «Магеллан», Біконсфілд, 28 квітня 1948 року. («Я вийшов тельцем, але у гострій фазі, — коментував Террі свою дату народження. — Гадаю, саме це досі спричиняє мені прикрі складнощі у пошуку штанів по фігурі».)

Немовля з'явилося на світ на три дні пізніше строку в результаті довгих і складних пологів, якими, очевидно, завершився непростий перебіг вагітності. Тож, можливо, нема нічого дивного в тому, що, коли сестри дали матері в руки нащадка, Айлін привітала Террі словами «Ну нарешті» і пізніше розповідала, що вже там і тоді вирішила більше ніколи не наражати себе на таке жахіття^{*}. Цю обіцянку вона виконала. У різні періоди Террі ділив батьківський дім з майже абсолютно безмозким спаніелем, черепахою на ім'я Фідіппід (на честь першого в історії марафонця) і хвилястим папужкою Чхотою, але подальші маленькі Пратчетти до їхньої компанії так і не долучилися.

«Невдовзі, — писав Террі про перші хвилини після свого затяжного народження, — мене представили батькові, хоча сам я не зберіг спогадів про ту першу зустріч». Згодом, в умовах, комфортніших для них обох, Террі дізнався про

.....

* Террі завжди мав страх перед запізненнями — просто терпіти їх не міг, причому насамперед у себе. Якщо ніщо його не стримувало, він приїжджав в аеропорт так рано, що технічно міг встигнути на попередній рейс. Чи не занадто було б пов'язати цей страх запізень із власним пізнім народженням, яке стало частиною родинного апокрифа? Може, і занадто, але Террі пов'язував. — Прим. авт.

свого тата більше, зокрема і такі важливі деталі, як те, що він працював механіком в автомайстерні «*Old Town Garage*» в Біконсфілді. Девід Пратчетт був струнким голомозим чоловічком з тонкими вусиками; а ще він був, за свідченнями сина, «генієм автівки-бляшанки». Ще зовсім нещодавно, в Другу світову війну, Девід мав нагоду відпрацювати свої навички механіка в *RAF* (*Royal Air Force*, Королівські повітряні сили Великої Британії). Девід служив в Індії, де, якщо вірити тому, що він розповідав Террі, насолоджувався не надто виснажливою війною і теплим сонцем, а ще колекціонував гарні імена для хвилястих папужок* і вдавався до героїчних звитяг, таких як ремонт транспорту командувача авіакрилом посеред непролазної глушини, для чого довелося вручну перезапустити стартерний мотор. Зрештою Девід привіз свої таланти назад до Біконсфілда, де вони, здається, стали у пригоді.

«Присягаюся, якщо існує така річ, як заклинач коней, — писав Террі, — то мій батько був слухач автівок. Він прикладав один кінець великого гайкового ключа собі до скроні, другий приставляв до секції з двигуном, і залізний кінь відкривав йому душу. Власники доволі непростих автівок добротних англійських марок — всіляких там "бентлі" та "ягуарів" — привозили своїх улюбленців до "Старої доброї автомайстерні" ("*Old Town Garage*"), щоб він міг послухати їх з усією уважністю». В часи, коли з грошима туго, було корисно мати таку репутацію. Террі згадував, як батько приходив додому ввечері і стояв, вимочував масні, просалені

.....

* Не лише непогана ономаіопея для звуку, який видають папужки, «чхота» ще й на гінді означає «маленький». — Прим. авт.

руки в тазик з мильною водою і перелічував Айлін чайові за хорошу роботу, які йому тицяли заможні клієнти.

А ще Девід міг повернути до життя будь-який брухт, тож, на відміну від більшості родин зі скромними статками, Пратчетти завжди мали машину, а один раз навіть «ошатний обтічний "*Rover P4*" — так званий "ролс-ройс для бідних"», в комплекті з запальничкою і шкіряною оббивкою. Зрештою, Девід продав його якомусь колекціонеру, і, попри всю ошатність машини, Террі не надто через це сумував: «Я постійно зісковзував із заднього сидіння, а під час довгих подорожей салон смердів мертвою короною».

Ще один тривкий спогад Террі від тих довгих літніх поїздок до (незмінно) узбережжя Корну: як машина проїжджає крізь «хмари диму і спалахи вогню» повз поля, де в серпні спалюють стерню.

Мати Террі, Айлін Пратчетт, уроджена Кернс, була ірландкою за походженням, а виросла в лондонському Іст-Енді. Вона працювала секретаркою в біконсфілдському універмазі «Істон-енд-Ролл» і дуже ефективно працювала з їхньою бухгалтерією. Як розповідав Террі, вона вміла додавати числа так швидко, як більшості й не снилося. У ті дні Айлін мала веселу, трохи збитошну вдачу; любила танцювати, спілкуватися з людьми і ходити на вечірки, була цікавою оповідачкою. На схилі років, коли інсульт позбавив її здатності говорити, Дейв Басбі, близький друг Террі, який добре знав обох його батьків, зауважив, що «якесь зловісне божество забрало в Айлін все, що та найбільше цінувала в житті».

Але на додачу до цього всього вона була грізною авторитарною дружиною та матір'ю, і дуже категоричною